

УДК 368

АНАЛІЗ СТАНУ СТРАХОВОГО ПОРТФЕЛЯ ТА ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ СТРАХУВАННЯ РИЗИКІВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Нагайчук Неля Григорівна,
кандидат економічних наук, доцент,
декан фінансово-кредитного факультету
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: nagaichuk_n@mail.ru

Третяк Наталія Миколаївна,
доцент, кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і кредиту
Черкаського навчально-наукового інституту
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: natali_m2008@ukr.net

Анотація. Висвітлено сучасний стан страхування ризиків юридичних осіб із позиції асортименту страхових послуг, запропонованих українськими страховиками. Проаналізовано ефективність страхового захисту шляхом порівняння середньоринкового рівня виплат із рівнем виплат за страховим портфелем юридичних осіб. Розглянуто основні проблеми, що гальмують використання страхування як одного з інструментів ризик-менеджменту підприємства. Вказано на недоліки в організації страхового захисту підприємств та обґрунтовано напрями їх усунення. Оцінено перспективи використання страхування як одного із джерел фінансового забезпечення розвитку підприємства.

Ключові слова: страхування ризиків юридичних осіб, страховий портфель, страхові премії за договорами страхування, страхове відшкодування, рівень страхових виплат, ризик-менеджмент, фінансове забезпечення. Формул: 0; рис.; 0, табл.: 9; бібл.: 2.

ANALYSIS OF THE INSURANCE PORTFOLIO AND ESTIMATION OF EFFICIENCY OF INSURANCE AGAINST RISKS OF LEGAL ENTITIES IN UKRAINE

Nahaychuk Nelia,
Ph. D. in Economics, Associated Professor,
Dean of the Faculty of Finance and Credit
of the Cherkassy Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: nagaichuk_n@mail.ru

Tretyak Natalia,
Ph. D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance and Credit
of the Cherkassy Institute
of SHEI «Banking University»
e-mail: natali_m2008@ukr.net

Abstract. The modern state insurance of risks of legal entities from the position of insurance services offered by Ukrainian insurers. Analysis of the effectiveness of insurance protection by comparing average market level of payments with the level of payouts under insurance portfolio of legal entities. Considered the main problems hindering the use of insurance as one of the instruments of risk-management of the enterprise. Noted the deficiencies in the organization of insurance protection of enterprises and proved directions of their elimination. Evaluated the prospects of using insurance as one of the sources of financial support for the development of the enterprise.

Keywords: insurance of risks of legal entities, insurance portfolio, insurance premiums under insurance, insurance compensation, the level of insurance payments, risk management, financial support.

Formulas: 0; fig.: 0; tabl.: 9; bibl.: 2.

АНАЛИЗ СТРАХОВОГО ПОРТФЕЛЯ И ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ СТРАХОВАНИЯ РИСКОВ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В УКРАИНЕ

Нагайчук Неля Григорьевна,
кандидат экономических наук, доцент,
декан финансово-кредитного факультета
Черкасского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: nagaichuk_n@mail.ru

Третьяк Наталья Николаевна,
доцент, кандидат экономических наук,
доцент кафедры финансов и кредита
Черкасского образовательного-научного института
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: natali_m2008@ukr.net

Аннотация. Подвергнуто анализу современное состояние страхования рисков юридических лиц с позиции ассортимента страховых услуг, предлагаемых украинскими страховщиками. Проанализирована эффективность страховой защиты путем сравнения среднерыночного уровня выплат с уровнем выплат по страховому портфелю юридических лиц. Рассмотрены основные проблемы, тормозящие использование страхования как одного из инструментов риск-менеджмента предприятия. Отмечены недостатки в организации страховой защиты предприятий и обоснованы направления их устранения. Оценены перспективы использования страхования как одного из источников финансового обеспечения развития предприятия.

Ключевые слова: страхование рисков юридических лиц, страховой портфель, страховые премии по договорам страхования, страховое возмещение, уровень страховых выплат, риск-менеджмент, финансовое обеспечение. Формул: 0; рис.: 0; табл.: 9; библи.: 2.

Вступ. Розбудова вітчизняної економіки, зростання обсягів інвестицій, упровадження інновацій на пряму залежать від наявності дієвого механізму страхового захисту, що забезпечується ефективною діяльністю страховиків. Їм відведена важлива роль у соціально-економічному розвитку держави, оскільки вони пропонують широкий асортимент страхових послуг з метою захисту майнових інтересів юридичних осіб і громадян від різноманітних ризиків. Оскільки ринок страхових послуг України все ще перебуває у стадії становлення і розвитку, то на сучасному етапі його функціонування суб'єктам підприємницької діяльності пропонується значно вужчий спектр страхових послуг, ніж у промислово розвинутих країнах.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблемам дослідження ролі страхування в забезпеченні безпечних умов функціонування та розвитку суб'єктів підприємницької діяльності як одного з найбільш ефективних інструментів управління ризиками і стабілізатора соціально-економічних процесів, до яких залучено підприємство, присвячені роботи В. В. Железняк, О. Є. Кропотіної, М. В. Мниха, А. Н. Пономарьова та ін. Однак замало висвітленими лишаються питання щодо реального стану та дієвості страхового

захисту вітчизняних страхувальників – юридичних осіб. Поза увагою дослідників залишаються можливості використання підприємством страхових послуг як інструменту забезпечення стійкого розвитку. Попри значний науковий доробок у сфері страхування, недостатньо дослідженими залишаються питання підвищення ефективності страхових послуг, що надаються страховим бізнесом юридичним особам.

Результати досліджень. З метою аналізу сучасного стану страхового портфеля підприємств розглянемо його динаміку і структуру, це дозволить виявити уподобання (пріоритети) суб'єктів підприємництва у страховому захисті, що виникають у процесі їхньої господарської діяльності, оцінити його ефективність і з'ясувати причини низького попиту юридичних осіб на послуги страховиків.

У табл. 1 представлено узагальнені дані про стан добровільного страхування ризиків підприємств. За даними таблиці можна зробити висновки, що 2013 року, порівняно з 2012-м, відбулося зростання обсягу валових страхових премій на 6 578 233,63 тис. грн (39,7%); 2014 року, порівняно з 2013-м, – зменшення становило 7,6%; 2015 року відмічаємо деяке зростання, однак величина зібраних платежів не досягла

показників 2013-го. Близько половини всіх страхових премій за 2012 – 2015 роки становили страхові премії від юридичних осіб (найбільше від резидентів), однак

слід зазначити, що питома вага таких премій в обсязі валових страхових премій за аналізований період показує стійку тенденцію до зниження.

Таблиця 1

Динаміка добровільного страхування юридичних осіб (ЮО) за 2012–2015 роки, тис. грн

Показники	Роки				Абсолютне відхилення		
	2012	2013	2014	2015	2013/2012	2014/2013	2015/2014
Валові надходження страхових платежів (премій, внесків), тис. грн	16 582 646,0	23 160 879,7	21 399 427,2	22 627 049,1	6 578 233,63	-1 761 452,5	1 227 621,92
включно від юридичних осіб	10 206 283,2	11 925 519,7	11 375 969,2	11 271 737,0	1 719 236,4	-549 550,5	-104 232,15
Питома вага премій від ЮО в загальному обсязі валових премій	61,5	51,5	53,2	49,8	-10,1	1,7	-3,3
Максимальна страхова сума, тис. грн	207 099 869,7	232 601 414,1	472 713 442,1	434 448 062,5	25 501 544,5	240 112 028,0	-38 265 379,7
Страхові виплати / відшкодування, тис. грн	4 012 313,2	3 356 431,1	3 618 357,7	6 193 388,3	-655 882,1	261 926,57	2 575 030,7
включно юридичним особам	2 170 123,71	1 502 498,0	1 636 111,3	3 910 756,1	-667 625,7	133 613,36	2 274 644,8
Питома вага страхових відшкодувань ЮО в загальному обсязі страхових виплат / відшкодувань	54,1	44,8	45,2	63,1	-9,3	0,5	17,9
Максимальна страхова виплата / відшкодування, тис. грн	600 809,02	297 497,7	203 361,4	685 671,8	-303 311,3	-94 136,32	482 310,4
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітного періоду	23 382 393,0	74 190 209,0	26 170 080,0	99 673 768,0	50 807 816,0	-48 020 129	73 503 688,0
включно з юридичними особами	2 050 840,0	2 669 191,0	1 423 692,0	1 392 442,0	618 351,0	-1 245 499	-31 250,0
Питома вага договорів страхування, укладених з ЮО, в загальній кількості договорів страхування	8,8	3,6	5,4	1,4	-5,2	1,8	-4,0
Середня страхова премія на договір, тис. грн	0,71	0,31	0,82	0,23	-0,4	0,5	-0,6
Середня страхова премія від страхувальника – юридичної особи, тис. грн	8,09	8,68	15,03	16,25	0,6	6,4	1,2
Загальний обсяг відповідальності, тис. грн	5 595 890 356,7	9 494 513 819,8	16 416 860 609,0	13 010 448 203,9	-7 852 827 759,0	3 898 623 463,1	-3 406 412 405,0

Примітка. Складено за [1].

Доволі цікаві результати дають нам розрахунки середньої страхової премії на договір і середньої страхової премії від страхувальника – юридичної особи. Так, за показником «середня страхова премія на договір» 2015 року спостерігаємо суттєве його зниження майже в чотири рази – з 0,82 тис. грн у 2014 році до 0,23 тис. грн, що значно нижче значень за цим показником у попередні періоди, а за показником «середня страхова премія від страхувальника – юридичної особи» – навпаки, зростання, хоча і не значне – усього на 1,22 тис. грн порівняно з 2014 роком. Однак останнє не надає нам оптимізму, реальне скорочення середньої премії на договір із страхувальником – юридичною особою становило 1,5 рази. Це свідчить про скорочення фінансових можливостей підприємств щодо придбання страхових послуг і зростання ризиків значних майнових втрат, що мають бути компенсовані юридичними особами за власний кошт.

Максимальна страхова сума 2012 року становила 207 099 869,66 тис. грн; у 2013-го відбулося незначне збільшення її величини до 232 601 414,13 тис. грн; а вже 2014 року максимальна страхова сума зростає май-

же вдвічі і становила 472 713 442,17 тис. грн, що викликано інфляційними процесами в економіці країни, однак 2015-го відмічаємо її зменшення до 434 448 062,5 тис. грн, що пояснюється деяким гальмуванням інфляційних процесів і незначним зростанням курсу національної валюти.

Страхові виплати 2013 року, порівняно з 2012-м, зменшилися на 655 882,10 тис. грн (16,3%), а 2014-го, порівняно з 2013-м, збільшилися на 261 926,57 тис. грн (7,8%), що також є наслідком інфляційних процесів, а відповідно, і зростанням величини збитків за об'єктом страхування. Обсяги проведених страхових виплат 2015 року зросли в 1,7 рази, частка зросла і становила 63,1%, що значно перевищує показники попередніх років. Максимальна страхова виплата з кожним роком зменшувалася: 2012 року вона становила 600 809,02 тис. грн, 2013-го – 297 497,72 тис. грн, 2014-го – 203 361,40 тис. грн, а вже 2015 року спостерігаємо її зростання більш ніж у три рази – до 685 671,8 тис. грн. Це пояснюється деяким «запізненням» інфляційного впливу на величину збитків і, відповідно, страхових виплат 2014 року, «догананням» 2015-го,

коли договори майнового страхування уклали вже з новими страховими сумами, збільшеними утричі.

Кількість договорів, укладених протягом звітного періоду з юридичними особами, 2012 року становила 2 050 840 (8,8% від загальної кількості), 2013-го цей показник зменшився у 2,5 раза – до 2 669 191 договору, що становило всього 3,6% від укладених договорів страхування; 2014-го спостерігаємо деяке зростання питомої ваги до 5,4%, однак у кількісному вираженні цей показник знизився майже удвічі – до 1 423 692 штук; 2015-го частка договорів, укладених з юридичними особами, становила всього 1,4%, хоча кількісні зміни – несуттєві – скорочення становило 31 250 договорів. З представлених даних видно, що лівову частку договорів страхування 2015 року страховики уклали з фізичними особами.

У період 2012–2014 рр. загальний обсяг відповідальності з кожним роком зростав майже у два рази порівняно з попереднім, однак 2015 року ситуація змінилася – загальна страхова сума за укладеними договорами страхування зменшилася на 20,7%. По-перше, це може свідчити про зменшення розміру середньої страхової суми за страховим договором, що характеризує стан «недостраховання», і, по-друге, вказує на те, що підприємства стали відмовлятися від послуг із добровільного страхування і залишати ризики на своїй відповідальності. Така поведінка тягне за собою низку небезпек, однією з яких є катастрофічний ризик, реалізація

якого може призвести до ліквідації підприємства внаслідок втрати матеріальних активів чи банкрутства через неможливість виконання фінансових зобов'язань.

Інформацію про динаміку і структуру валових надходжень страхових платежів від юридичних осіб за видами добровільного страхування у 2012–2014 роках представлено в *табл. 2*. Аналіз динаміки і структури валових надходжень страхових платежів від юридичних осіб за видами добровільного страхування у 2012–2014 роках доводить, що 2012-го найбільшу питому вагу у страхових преміях добровільного страхування юридичних осіб становили страхування іншого майна – 23%, страхування фінансових ризиків – 19%, страхування від вогневих ризиків – 15%, страхування наземного транспорту – 11%, страхування залізничного транспорту – 9%. А 2013 року найбільшу питому вагу у страхових преміях добровільного страхування юридичних осіб посідали такі види: страхування іншого майна – 20%, страхування фінансових ризиків – 24%, страхування від вогневих ризиків – 15%, страхування наземного транспорту – 9%, страхування залізничного транспорту – 8%; 2014-го найбільшу питому вагу у страхових преміях добровільного страхування юридичних осіб становили страхування іншого майна – 20%, страхування фінансових ризиків – 24%, страхування від вогневих ризиків – 13%, страхування наземного транспорту – 10%, страхування залізничного транспорту – 10%.

Таблиця 2

Динаміка і структура валових надходжень страхових платежів від юридичних осіб за видами добровільного страхування у 2012–2015 роках, тис. грн

Показники	Рік						Відхилення			
	2013		2014		2015		абсолютне, тис. грн		відносне, %	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	2014/2013	2015/2014	2014/2013	2015/2014
Страхування залізничного транспорту	367,6	0,28	28,4	0,02	173,9	0,07	-339,2	145,5	-92,27	512,32
Страхування наземного транспорту (крім залізничного)	3 320,9	2,53	4 928,6	3,91	9 259,9	3,75	1 607,7	4 331,3	48,41	87,88
Страхування повітряного транспорту	8 988,9	6,86	11 178,6	8,86	26 924,2	10,92	2 189,7	15 745,6	24,36	140,85
Страхування водного транспорту (морського внутрішнього та інших видів водного транспорту)	5 932,6	4,53	10 627,1	8,43	6 805,2	2,76	4 694,5	-3 821,9	79,13	-35,96
Страхування вантажів і багажу (вантажобагажу)	13 353,6	10,19	25 924,6	20,56	26 423,8	10,71	12 571	499,2	94,14	1,93
Страхування від вогневих ризиків і ризиків стихійних явищ	3 834,2	2,92	2 381,4	1,89	7 730,7	3,13	-1 452,8	5 349,3	-37,89	224,63
Страхування майна (іншого, ніж передбачено вище)	6 233,2	4,75	5 851,0	4,64	30 666,3	12,43	-382,2	24 815,3	-6,13	424,12
Страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту)	0,0	0,00	0,0	0,00	0,0	0,00	0	0	-	-
Страхування інвестицій	0,0	0,00	0,0	0,00	0,0	0,00	0	0	-	-
Страхування фінансових ризиків	26 223,5	20,00	387,7	0,31	9 725,3	3,94	-25 835,8	9 337,6	-98,52	2 408,46
Страхування виданих гарантій (порук) та прийнятих гарантій	0,0	0,00	0,0	0,00	0,0	0,00	0	0	-	-
Інші види страхування	63 209,1	48,22	64 811,20	51,39	128 933,90	52,28	1 602,1	64 122,7	2,53	98,94
Усього	131 096,0	100,00	126 118,6	100,00	246 643,2	100,00	-4 977,4	120 524,6	-3,80	95,56

Примітка. Складено за [1].

У 2013 році, порівняно з 2012-м, відбулося збільшення страхових премій від юридичних осіб на 1 719 236,44 тис. грн (16,8%). Таке зростання страхових премій відбулося за рахунок збільшення валових надходжень у таких сферах страхування, як: страхування

залізничного транспорту на 2 216,58 тис. грн (5,64%), страхування повітряного транспорту на 6 152,60 тис. грн (49,96%), страхування вантажу на 68 847,38 тис. грн (7,43%), страхування від вогневих ризиків на 182 565,74 тис. грн (11,8%), страхування іншого майна на 58 295,21

тис. грн (2,5%), страхування кредитів на 222 814,23 (50,9%), страхування інвестицій на 6 102,10 тис. грн (148 831,71%), страхування фінансових ризиків на 902 949,43 тис. грн (46,01%). Зменшення надходження страхових премій відбулося тільки зі страхування наземного транспорту на 9560,66 тис. грн (0,89%) і страхування водного транспорту на 8 025,80 тис. грн (27%).

У 2014 році, порівняно з 2013-м, відбулося зменшення страхових премій, що надійшли від юридичних осіб, на 4 977,4 тис. грн (3,80%). Це було спричинено зменшенням надходжень страхових премій за такими видами добровільного страхування, як: страхування залізничного транспорту на 339,2 тис. грн (92,27%), страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ на 1 452,8 тис. грн, страхування іншого майна на 382,2 тис. грн (6,13%) і страхування фінансових ризиків на 25 835,8, або на 98,52%. Майже удвічі зросли надходження страхових премій за договорами страхування вантажів і багажу – до 25 924,6 тис. грн, що в загальній сумі премій, які надійшли від юридичних осіб, становило 20,56%; на 79,13% збільшилися надходження за договорами страхування водного транспорту (морського внутрішнього та інших видів водного транспорту), відповідно, зросла і їхня частка – з 4,53% у 2013 році до 8,43%; на 50% збільшилися надходження за договорами добровільного страхування наземного транспорту (крім залізничного).

У 2015 році порівняно з попереднім загальна величина страхових премій за договорами добровільного страхування, укладеними з юридичними особами, – подвоїлася. На жаль, причиною такого росту є не розширення страхового портфеля за кількістю об'єктів страхування, а інфляційні процеси, що викликали зростання страхової оцінки і, відповідно, збільшення розміру страхових сум. З позиції структури надходжень страхових премій, то відбулися деякі зрушення, а саме до 12,43% зросла частка премій за договорами страхування майна іншого, ніж залізничний, наземний, водний і повітряний транспорт; також відмічаємо негативні абсолютні і відносні відхилення за надходженнями страхових премій за договорами страхування водного транспорту – майже на 36%, або 3 821,9 тис. грн, більш ніж у 20 разів зріс обсяг премій за договорами страхування фінансових ризиків, при цьому абсолютний приріст становив 9 337,6 тис. грн.

У табл. 3 представлено дані щодо стану обов'язкового страхування ризиків юридичних осіб. За наведеними в таблиці даними відмічаємо, що відбувалося збільшення валових страхових премій за договорами обов'язкового страхування: 2013 року, порівняно з 2012-м, на 114 817,72 тис. грн (3,2%); 2014-го, порівняно з 2013 роком, на 180 557,47 тис. грн (4,8%); 2015 року темп приросту становив 25,6%.

Таблиця 3

Дані щодо стану обов'язкового страхування юридичних осіб за період 2012–2015 роки, тис. грн

Показники	Роки				Абсолютне відхилення		
	2012	2013	2014	2015	2013/2012	2014/2013	2015/2014
Валові надходження страхових платежів (премій, внесків), тис. грн	3 623 779,34	3 738 597,06	39 191 54,53	4 922 375,1	114 817,72	180 557,47	1 003 220,57
включно від юридичних осіб	1 166 876,94	1 132 258,58	1 165 247,55	1 588 540,0	-34 618,36	32 988,97	423 292,45
Питома вага премій від ЮО в загальному обсязі валових премій	32,2	30,3	29,7	32,3	-1,9	-0,6	2,5
Максимальна страхова сума, тис. грн	21 581 100,0	21 581 100,0	15 768 556,0	135 802 747,0	0,0	-5 812 544,0	120 034 191
Страхові виплати / відшкодування, тис. грн	1 056 103,58	1 145 740,04	1 207 888,17	1 415 540,0	89 636,46	62 148,3	207 651,83
включно юридичним особам	283 519,00	371 065,73	342 227,01	433 734,7	87 546,73	-28 838,72	91 507,69
Питома вага страхових відшкодувань ЮО в загальному обсязі страхових виплат / відшкодувань	26,8	32,4	28,3	30,6	5,5	-4,1	2,3
Максимальна страхова виплата / відшкодування, тис. грн	3 582,76	52 012,30	4 838,90	378 777,0	48 429,6	-47 173,4	373 938,1
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітної періоду	15 230 104,0	107 608 589,0	107 272 723,0	101 260 357	-44 692 415	-335 866	-6 012 366
включно з юридичними особами	6 061 797,00	14 786 265,00	8 474 186,00	87 250 561	8 724 468	-6 312 079	78 776 375
Питома вага договорів страхування, укладених з ЮО, в загальній кількості договорів страхування	39,80	13,74	7,90	86,16	-26,1	-5,8	78,3
Загальний обсяг відповідальності, грн	5 689 185 257,04	13 832 449,4	16 193 857,9	13 788 473 612,4	-5 675 352 808	2 361 408,5	13 772 279 755

Джерело. Складено за [1].

Протягом аналізованого періоду – близько третини всіх страхових премій становили страхові премії від юридичних осіб. Максимальна страхова сума 2012 року становила 21 581 100,00 тис. грн; 2013-го

вона залишилася незмінною – 21 581 100,00 тис. грн, а вже 2014 року – зменшилася до 15 768 556,00 тис. грн, однак 2015-го відмічаємо її зростання на 120 034 191 тис. грн. Такий стан речей зумовлений кількома об-

ставинами: по-перше, зросли ліміти відповідальності до договорів обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, по-друге, у більшості видів обов'язкового страхування страхова сума (ліміт відповідальності) залежить від розміру заробітку (грошового утримання), який 2015 року значно зріс, і, по-третє, інфляційними процесами і падінням курсу національної валюти, що призвело до номінального зростання вартості майнових інтересів, які підлягають обов'язковому страхуванню.

Страхові виплати 2013 року, порівняно з 2012-м, збільшилися на 89 636,46 тис. грн (8,5%), а 2014-го, порівняно з 2013-м, – на 62 148,14 тис. грн (5,4%); 2015 року приріст становив 17%. Це також є наслідком вищезазначених причин.

Максимальна страхова виплата 2012 року становила 3 582,76 тис. грн, 2013-го вона збільшилась до 52 012,30 тис. грн, 2014 року зменшилась до 4 838,90 тис. грн, однак 2015-го максимальна страхова виплата за договором обов'язкового страхування зросла у 78 разів, це було пов'язано з виплатами за наслідками пожежі на території нафтобази «БРСМ-нафта» та іншими надзвичайними подіями, що сталися на території України і призвели до людських жертв, матеріальних втрат, завдали шкоди довкіллю.

Кількість договорів з обов'язкових видів страхування, укладених протягом звітного періоду з юридичними особами, 2012 року становила 6 061 797 (39,8% від загальної кількості), 2013-го – 14 786 265 (13,7%), 2014-го – 8 474 186 (7,9%), а 2015 року їхня частка становила 86,6%. Загальний обсяг відповідальності кожного року змінювався по-різному: 2013 року відбулося зменшення загальної суми відповідальності, а 2014-го – зростання, безпрецедентне її збільшення відмічаємо 2015 року – на 13 772 279 755 грн, або у 851,4 раза.

Найбільші обсяги відповідальності страховиків відмічаємо за такими видами обов'язкового страхування: страхування предмета іпотеки від ризиків випадкового знищення, випадкового пошкодження або псування; авіаційне страхування цивільної авіації; страхування цивільної відповідальності власників

транспортних засобів (за внутрішніми договорами); страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів та страхування цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру.

Розглянувши динаміку страхових премій, що надійшли від юридичних осіб за договорами обов'язкового страхування, можна зробити такі висновки: 2013 року порівняно з 2012-м відбулося зменшення загальних обсягів страхових премій від підприємств на 34 618,37 тис. грн (2,97%). Основною причиною таких змін є зменшення надходжень від обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів за додатковими договорами на 6 532,04 тис. грн (5,41%). Є збільшення надходжень страхових премій за договорами таких видів, як: страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів за звичайними договорами на 4 830,66 тис. грн (1,24%), страхування предмета іпотеки на 28 111,36 тис. грн (145%) – таке зростання зумовлене збільшенням вартісної оцінки предмета іпотеки, що викликане інфляційними процесами, а це призвело до зростання страхових сум за об'єктами страхування і, відповідно збільшення розмірів страхових премій за такими договорами.

У 2014 році, порівняно з попереднім, збільшився обсяг страхових премій, що надійшли від юридичних осіб за договорами обов'язкового страхування, на 6 078,10 тис. грн (23,0%). В основному це відбулося за рахунок збільшення надходжень страхових премій за договорами обов'язкового авіаційного страхування, цивільної авіації – на 35,04%, а 2015-го дані за цим показником зросли на 61%, за рештою видів обов'язкового страхування відбулося скорочення обсягів надходження премій, аналогічна тенденція зберігалася і 2015 року (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка і структура валових надходжень страхових платежів від юридичних осіб за видами обов'язкового страхування у 2013–2015 роках, тис. грн

Показники	Рік						Відхилення			
	2013		2014		2015		абсолютне, тис. грн		відносне, %	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	2014/2013	2015/2014	2014/2013	2015/2014
Авіаційне страхування цивільної авіації	21 861,10	82,71	29 521,30	90,81	47 508,20	88,45	7 660,20	17 986,90	35,04	60,93
Страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (за звичайними договорами)	2 356,70	8,92	1 415,10	4,35	2 522,60	4,70	-941,60	1 107,50	-39,95	78,26
Страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (за додатковими договорами)	67,70	0,26	57,40	0,18	107,90	0,20	-10,30	50,50	-15,21	87,98
Страхування цивільної відповідальності оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту	288,10	1,09	224,80	0,69	2 968,90	5,53	-63,30	2744,10	-21,97	1 220,69
Страхування відповідальності суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів	1 477,40	5,59	1 022,10	3,14	604,10	1,12	-455,30	-418,00	-30,82	-40,90

Закінчення табл. 4

Показники	Рік						Відхилення			
	2013		2014		2015		абсолютне, тис. грн		відносне, %	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	2014/2013	2015/2014	2014/2013	2015/2014
Страховання цивільної відповідальності суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру	374,10	1,42	258,40	0,79	-	0,00	-115,70	-258,40	-30,93	-100,00
Інші види страхування	6,10	0,02	10,20	0,03	604,80	1,13	4,10	594,60	67,21	5 829,41
Усього	26 431,20	100,00	32 509,30	100,00	53 712,40	100,00	6 078,10	21 203,10	23,00	65,22

Примітка. Складено за [26].

Представлені в таблиці дані свідчать про те, що страховальники звертаються за страховими послугами з обов'язкових видів тільки в тому разі, коли за відсутності страхового поліса чи договору до них можуть бути застосовані штрафні санкції або накладені певні обмеження на здійснення операційної діяльності. На жаль, страхова культура більшості страховальників – юридичних осіб усе ще залишається на низькому рівні, без чіткого усвідомлення потреби у страховому захисті. Крім низької страхової культури, однією з основних перешкод є брак в юридичних осіб вільних коштів (прибутку), тобто фінансових ресурсів, що виступають джерелом сплати страхових премій, а також

відсутність податкових пільг, у частині зменшення податкових зобов'язань за умови придбання тих чи інших страхових послуг.

Розгляд структури валових надходжень страхових платежів від юридичних осіб за видами обов'язкового страхування у 2013–2015 роках показує, що протягом трьох років найбільшу питому вагу у страхових портфелях страховальників посідало обов'язкове страхування цивільної авіації.

Узагальнену інформацію про динаміку і структуру страхових премій за договорами добровільного й обов'язкового страхування ризиків підприємств представлено в табл. 5.

Таблиця 5

Динаміка і структура валових страхових премій за добровільним та обов'язковим страхуванням ризиків підприємств за період 2012–2014 рр.

Показник	2012		2013		2014		2015		Відхилення					
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн			%		
									2013/2012	2014/2013	2015/2014	2013/2012	2014/2013	2015/2014
Валові страхові премії, тис. грн, в тому числі:	125 385,3	100,00	157 527,2	100,00	158 627,9	100,00	300 355,6	100,00	32 141,9	1 100,7	141 727,7	25,63	0,70	89,35
надходження валових страхових премій за договорами добровільного страхування	111 292,4	88,76	131 096	83,22	126 118,6	79,51	246 643,2	82,12	19 803,6	-4 977,4	120 524,6	17,79	-3,80	95,56
надходження валових страхових премій за договорами обов'язкового страхування	14 092,9	11,24	26 431,2	16,78	32 509,3	20,49	53 712,4	17,88	12 338,3	6 078,1	21 203,1	87,55	23,00	65,22

Примітка. Складено за [1].

За аналізований період темпи приросту обсягу валових страхових премій є незначними: тільки 2015 року зростання становило близько 90%, але як було зазначено вище, реального зростання не відбулося. З представлених даних бачимо, що у структурі валових страхових премій, сплачених страховальниками – юридичними особами, за увесь аналізований період переважають надходження за добровільними видами страхування, частка обов'язкових видів не перевищує 20%, що свідчить про низьку популярність цих видів і, можемо припустити, низьку ефективність для споживача.

З метою виявлення ролі організаційно-економічного механізму страхування у фінансуванні стійкого розвитку підприємства розглянемо динаміку і струк-

туру виплат страхового відшкодування та проведемо оцінку його ефективності.

Аналіз динаміки і структури страхових виплат (табл. 6) свідчить, що 2013 року найбільшу питому вагу у страхових відшкодуваннях за договорами обов'язкового страхування ризиків підприємств становили виплати за договорами: страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (за звичайними договорами) – частка відшкодувань не опускалася позначки 70%; на другому місці – виплати страхових відшкодувань за договорами обов'язкового авіаційного страхування цивільної авіації, за виключенням 2015 року; за іншими видами обов'язкового страхування виплати не перевищують 2% від сукупного портфеля.

Таблиця 6

**Динаміка і структура страхових виплат юридичним особам
за договорами обов'язкового страхування у 2013–2015 роках, тис. грн**

Показники	Рік						Відхилення			
	2013		2014		2015		тис. грн		%	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	2014/ 2013	2015/ 2014	2014/ 2013	2015/ 2014
Авіаційне страхування цивільної авіації	21 023,70	6,67	9 387	3,45	20 360,30	6,40	-11 636,7	10 973,3	-55,35	116,90
Страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (за звичайними договорами)	227 896,50	72,30	212 081	78,05	23 3761	73,46	-15 815,5	21 680	-6,94	10,22
Страхування цивільної відповідальності власників транспортних засобів (за додатковими договорами)	12 450,8	3,95	4527	1,67	60 316,7	18,96	-7 923,8	55 789,7	-63,64	1 232,38
Страхування об'єктів космічної діяльності (космічна інфраструктура), які є власністю України, щодо ризиків, пов'язаних з підготовкою до запуску космічної техніки на космодромі, запуском та експлуатацією її в космічному просторі	52 012,30	16,50	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші види страхування	1 825,80	0,58	4 444,00	1,64	3 767,90	1,18	2 618,2	-676,1	143,40	-15,21
Усього	315 209,10	100,00	271 739	100,00	318 205,90	100,00	-43 470,1	46 466,9	-13,79	17,10

Примітка. Складено за [1].

Аналізуючи стан виплат страхового відшкодування за договорами добровільного страхування ризиків юридичних осіб, спостерігаємо таку динаміку: обся-

ги виплат страхових відшкодувань показують стійку тенденцію до зростання, найвищі темпи приросту спостерігаємо 2015 року – майже 140% (табл. 7).

Таблиця 7

**Динаміка і структура страхових виплат юридичним особам
за договорами добровільного страхування у 2013–2015 роках, тис. грн**

Показники	Рік						Відхилення			
	2013		2014		2015		тис. грн		%	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	2014/ 2013	2015/ 2014	2014/ 2013	2015/ 2014
Медичне страхування (безперервне страхування здоров'я)	466 145,5	31,02	3 742,1	0,23	693 198	17,73	-462 403,4	689 455,9	-99,20	18 424,30
Страхування наземного транспорту (крім залізничного)	529 931,2	35,27	616 474,1	37,68	753 485,6	19,27	86 542,9	137 011,5	16,33	22,23
Страхування залізничного транспорту	1 204,5	0,08	2 967	0,18	5 029,5	0,13	1762,5	2 062,5	146,33	69,51
Страхування водного транспорту (морського внутрішнього та інших видів водного транспорту)	8 038,9	0,54	5 288,5	0,32	570,6	0,01	-2 750,4	-4 717,9	-34,21	-89,21
Страхування вантажів та багажу (вантажобагажу)	66 422,5	4,42	29 376	1,80	111 629,2	2,85	-37 046,5	82 253,2	-55,77	280,00
Страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ	55 171,1	3,67	141 033	8,62	78 941,3	2,02	85 861,9	-62 091,7	155,63	-44,03
Страхування майна (іншого, ніж передбачено вище)	104 486,8	6,95	120 267,2	7,35	389 950,7	9,97	15 780,4	269 683,5	15,10	224,24
Страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту)	96 117,3	6,40	59 536	3,64	297 592,7	7,61	-36 581,3	238 056,7	-38,06	399,85
Страхування інвестицій		0,00		0,00		0,00	0	0	-	-
Страхування фінансових ризиків	86 40,00	5,78	27 166	1,66	1 239 744,00	31,70	-59 674	1 212 578	-68,72	4 463,59
Інші види страхування	88 140,20	5,87	630 261,1	38,52	341 185,10	8,72	542 120,9	-289 076	615,07	-45,87
Усього	1 502 498	100,00	1 636 111	100,00	3 910 756,1	100,00	133 613	2 274 645,1	8,89	139,03

Примітка. Складено за [1].

Такий стан речей викликаний зростанням виплат за договорами безперервного медичного страхування – на 18 424,30%, а зростання зумовлено зростанням вартості ліків і медичних втручань, унаслідок падіння курсу національної грошової одиниці; друге місце посідають виплати за договорами страхування фінансових ризиків – 4 463,59%, на третьому місці – страхування кредитів (у тому числі відповідальності позичальника за непогашення кредиту) – 400%. Такі темпи зумовлені неможливістю виконання позичальниками своїх зобов'язань перед кредиторами внаслідок погіршення загальної економічної ситуації у країні. Зниження виплат спостерігаємо за договорами страху-

вання водного транспорту (морського внутрішнього та інших видів водного транспорту) і страхування від вогневих ризиків та ризиків стихійних явищ на 89 і 44% відповідно.

Узагальнені дані про обсяги страхових відшкодувань, здійснених за договорами страхування ризиків підприємств у розрізі добровільної та обов'язкової форм проведення, представлено в табл. 8.

Загалом, на страховому ринку спостерігаються процеси скорочення страхових виплат, які можуть розглядатись як негативна ознака з огляду на те, що надходження валових і чистих страхових платежів показують позитивну динаміку протягом 2012–2013 років.

Така ситуація може свідчити про недостатність у страхових компаній ліквідних інструментів, надмірну збитковість діяльності деяких страховиків. Водночас істотне зменшення страхових виплат у 2012–2013 ро-

ках відбулося за рахунок скорочення виплат зі страхування фінансових ризиків, яке могли використувувати суб'єкти господарювання з метою оптимізації оподаткування.

Таблиця 8

Динаміка і структура валових страхових виплат за добровільним та обов'язковим страхуванням ризиків підприємств за період 2013–2015 рр.

Показник	2013		2014		2015		Відхилення			
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн		%	
							2014/2013	2015/2014	2014/2013	2015/2014
Страхові виплати, тис. грн, у тому числі:	1 817 707,10	100,00	1 907 850,00	100,00	4 228 962,00	100,00	90 142,90	2 321 112,00	4,96	121,66
страхові виплати за добровільними видами страхування	1 502 498,00	82,66	1 636 111,00	85,76	3 910 756,10	92,48	133 613,00	2 274 645,10	8,89	139,03
страхові виплати за обов'язковими видами страхування	315 209,10	17,34	271 739,00	14,24	318 205,90	7,52	-43 470,10	46 466,90	-13,79	17,10

Примітка. Складено за [1].

Стосовно страхування ризиків юридичних осіб, то тенденції, у частині виплати страхових відшкодувань, дещо відрізняються від загальноринкових. Найбільшу питому вагу посідають виплати за добровільними видами страхування, 2015 року цей показник сягнув 92,48%. Такий стан речей є додатковим свідченням того, що передбачені Законом України «Про страхування» обов'язкові види страхування не виконують своєї економічної функції.

Одним із показників ефективності страхового захисту є рівень виплат, який показує, яку частку від зібраних страхових премій страховики повертають страхувальникам у формі страхового відшкодування (виплат). Тому для оцінки ефективності страхового захисту підприємств розрахуємо рівень виплат у розрізі добровільної і обов'язкової форм страхування та порівняймо його із середньоринковим (табл. 9).

Таблиця 9

Рівень виплат за договорами страхування ризиків підприємств за період 2013–2015 рр.

Показник	2013	2014	2015	Відхилення, п. п.	
				2014/2013	2015/2014
Загальноринковий рівень виплат за договорами страхування, %	16,2	18,9	27,2	2,7	8,3
Загальноринковий рівень виплат за договорами добровільного страхування, %	14,90	17,42	27,37	2,52	9,95
Загальноринковий рівень виплат за договорами обов'язкового страхування, %	31,28	31,49	28,76	0,21	-2,73
Рівень виплат за договорами добровільного страхування ризиків підприємств, %	12,59	14,38	34,70	1,79	20,32
Рівень виплат за договорами обов'язкового страхування ризиків підприємств, %	32,77	29,37	7,31	-3,4	-22,06

Примітка. Складено за [1].

Представлені в таблиці дані та проведені розрахунки свідчать про те, що протягом аналізованого періоду не більше ніж 30% страхових премій спрямовувалися на компенсацію збитків, що є доволі низьким показником. Такий стан речей може свідчити як про позитивне, так і про негативне у взаємовідносинах

між підприємствами і страховиками. Як позитивний момент, це є свідченням того, що страховики виважено підходять до відбору ризиків на страхування, як негативний момент – страховики можуть необґрунтовано занижувати розміри збитків і страхових відшкодувань або ж взагалі відмовляти у виплаті без неясних на те причин.

Так, 2015 року загальноринковий рівень виплат за договорами страхування показує тенденцію до зростання на 8,3 п. п., аналогічна картина спостерігається і стосовно загальноринкового рівня виплат за добровільним страхуванням, натомість за обов'язковою формою відмічаємо протилежний тренд – зниження на 2,73 п. п. У розрізі добровільної форми страхування ризиків юридичних осіб рівень виплат на 7,33 п. п. перевищує показник ринку. Водночас за договорами обов'язкового страхування ризиків підприємств 2015 року порівняно з попереднім спостерігаємо різке зниження за цим показником (-22,06 п. п.), порівняно із загальноринковим рівнем виплат за договорами обов'язкового страхування, різниця становить (-21,45 п. п.).

Таким чином, за договорами добровільного страхування ризиків юридичних осіб страховики мають дещо нижчу рентабельність порівняно з ринком у цілому, однак за договорами обов'язкового страхування як страхові відшкодування повертають страхувальникам лише 7,31% від суми зібраних страхових премій, це означає, що такі види страхування для страховика є надприбутковими, а для страхувальника придбання таких послуг – марним витрачанням коштів.

Висновки. Таким чином, попри наявність ризиків у діяльності суб'єктів господарювання, такий спосіб управління ними, як страхування, в Україні не набув широкого застосування. Причинами цього є не лише брак попиту, а й недостатньо широкий асортимент страхових послуг, пропонованих вітчизняними страховиками. Однак наявна ситуація потребує докорінного виправлення, що вимагає зміни підходу до страхування підприємницьких ризиків з боку всіх суб'єктів ринку страхових послуг, зміни законодавчо-нормативної бази і правил страхування, а також концептуального підходу страхових компаній до просування цього виду страхових послуг.

Варто відмітити, що останнім часом посилюється вплив сукупності негативних чинників на функціонування ринку страхових послуг як у цілому, так і в сегменті страхових послуг, що надаються підприємствам, зокрема, це викликано:

- загостренням конкуренції між страховиками, що зумовлено здебільшого перенасиченням ринку страхових послуг;
- зниженням споживчого інтересу до страхових послуг через брак коштів.

Наостанок слід зазначити, що історично інституту страхування належить важлива роль у процесі суспільного відтворення. Це проявляється не лише у здатності страхових компаній мінімізувати економічні ризики і знижувати ступінь невизначеності господарської діяльності, а й, не меншою мірою, – у наявності інвестиційної функції страхового фонду, що свідчить про багатофункціональність інституту страхування.

На думку експертів, основними зовнішніми загрозами (з боку страховиків) для страхового ринку України, що впливають на якісні та кількісні показники страхування ризиків підприємств, є:

- низькі темпи ринкової трансформації та реструктуризації реального сектору економіки;
- слабкий і недостатньо прозорий фінансовий стан переважної більшості суб'єктів господарювання, низька платіжна дисципліна;
- прояви адміністративного впливу з боку органів державної влади на діяльність окремих страховиків та їхніх об'єднань і недоліки податкового законодавства України;
- проблеми захисту прав кредиторів, включаючи недоліки правозастосування [2, с. 5].

До внутрішніх загроз (макроекономічного характеру) відносять:

- недостатній рівень капіталізації страхових компаній, що унеможливорює страхування значних ризиків без подальшого їх перестрахування;
- відсутність у страховиків ефективних механізмів та інструментів управління ризиками, планування та стратегії розвитку, що впливає на їх платоспроможність і фінансову стійкість;
- низька рентабельність діяльності страховиків, що зумовлено низькою якістю активів, високою питомою вагою неприбуткових активів у загальних активах страховиків; це приводить до невиправдано високої вартості ведення бізнесу (через включення прибутку у страховий тариф);
- низький рівень страхового менеджменту і корпоративного управління.

Таким чином, недостатня ефективність державного регулювання і нагляду, надмірна зарегульованість дозвільних процедур, прояви корупційної поведінки службовців під час урегулювання регуляторних питань необґрунтовано підвищують вартість надання страхових послуг споживачам, у тому числі і юридичним особам.

У сучасних умовах розвиток страхового ринку має бути спрямований на збільшення обсягів страхового захисту суспільства і державних інтересів у всіх регіонах країни.

Проведений аналіз динаміки і структури страхового портфеля підприємств, результати якого дозволяють зробити висновок про зменшення обсягу страхових премій (з урахуванням дефлятора) і страхових виплат, що може свідчити про якісний андеррайтинг страховика і свідому відмову від страхування «поганих» ризиків підприємств або про випадки неумовленої відмови у виплатах страхових відшкодувань, свідченням цього є низькі показники рівня страхових виплат.

Список використаної літератури

1. Огляд ринків. Страховий ринок. Консолідовані звітні дані [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nfp.gov.ua/content/konsolidovani-zvitni-dani.html>.
2. Insurance TOP презентував підсумки страхового ринку України за 2014 рік // Страхова справа. – 2015. – № 1 (57). – С. 5–9.

References

1. Oglyad ry'nkiv. Straxovyj ry'nok. Konsolidovani zvitni dani [Market Review. The insurance market. Consolidated reporting data]. (n. d.). nfp.gov.ua. Retrieved from <http://nfp.gov.ua/content/konsolidovani-zvitni-dani.html> [in Ukrainian].
2. Insurance TOP prezentuvav pidsumky' straxovogo ry'nku Ukrayiny' za 2014 rik [Insurance TOP, presented the results of the insurance market of Ukraine 2014]. (2015). Straxova sprava – Insurance business, 1 (57), 5–9 [in Ukrainian].